

*Вышницкая Ю., к.филол.н., доц.,
Киевский университет имени Бориса Гринченко*

**«Мифологическая реверсия» современности:
к проблеме причин и последствий**

На основе научных исследований отечественных и зарубежных учёных описано явление «мифологической реверсии» современности. В статье сделана попытка осмыслить причины и последствия возвращения социума к архаическому мифу, а также создания новых политических мифов.

Ключевые слова: архетип, миф, мифологема, мифологическое сознание, мифологический сценарий, манипулирование, символическая мифологическая модель, симуляционная мифологическая модель, политическая мифология, мифологическая реверсия, социальная мифология.

*Yushnytska Y., PhD, Assistant Professor
Boris Grinchenko University of Kyiv*

“Mythology recerse” of the present: the problem causes and consequences

The phenomenon of “mythological reversion” of today is described based on the research of domestic and foreign scientists. The article is an attempt to understand the causes and consequences of the return of society to the archaic myth, as well as the creation of new political myths.

Keywords: archetype, myth, mythology, mythological consciousness, mythological scenario, manipulation, symbolic mythological model, simulation mythological model, political mythology, mythological reversion, social mythology.

УДК 821.162.1:2-145.3

*Вінійчук О.М., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ПРОВІДЕНЦІАЛІЗМ У ТВОРАХ ЗИГМУНТА КРАСІНСЬКОГО

Статтю присвячено дослідженню провіденціалізму на прикладі польського романтизму, зокрема життєвого та творчого шляху видатного польського поета Зигмунта Красінського, в контексті літературознавчих та філософських аспектів..

Ключові слова: провіденціалізм, провидіння, приречення, польський романтизм, Зигмунт Красінський.

Провіденціалізм – релігійно-філософське спрямування, в основі якого є уявлення, що Бог оточує постійною турботою світ, який він створив: підтри-

мує його існування, керує ним і спрямовує його до певної мети. Віра у провидіння є однією з важливих складових релігійної думки у багатьох релігіях. У європейській філософській традиції ідея божественної опіки над світом стає однією з найважливіших ідей християнської філософії. Провіденціалізм мав великий вплив на літературу, у нашій роботі ми розглянемо феномен провіденціалізму в польському романтизмі.

Характерне для романтичного провіденціалізму бачення дійсності представлено у двох літературних жанрах – драмі та історичному романі, де розкривається новий тип мислення: зацікавлення силою, завдяки якій дійсність стає об'єктивною. Особливо чітко це підкреслює романтична трагедія, в основі якої життя, що не залежить від людської волі. Це маніфестація історичного провіденціалізму: показує трагедію людської долі настільки, наскільки показує її історизм, а відтворюючи історизм – розкриває його провіденційний зміст. Провидіння в романтичній трагедії постійно реалізується за рахунок людських страждань, як вищий моральний сенс існування світу.

Як зазначила О. І. Білютенко, велика французька революція призвела до критики раціоналізму, заперечила віру в достатність розуму і раціоналістичну інтерпретацію світу, це призвело романтиків до «ренесансу» ідеалізму в філософії. Також змінилося відношення до Бога, через незадоволеність результатами революції, люди почали звертатися до релігії, з'явилися нові антропологічні концепції. «Романтики включали Бога під час і простір Космосу. Бар'єри та кордони між божественним і небесним зникали, захоплене ставлення до природи робило можливим містичний контакт з нею, а потім і з Богом. Природа, любов, історія повинні були відповідати на фундаментальні питання буття, знайти ключ до великих загадок світу. Романтики починали з твердження, що розум не відповідає на ці питання, більше того – не хоче і не дозволяє їх ставити, що вся раціоналістична філософія XVIII століття прагнула саме до того, щоб відвернути від пошуків вищих правд. Людина нової епохи була позбавлена наївної безпосередності в сприйнятті світу: її світ був неясним і повним загадок. І світ, і людина стають складними, незрозумілими. Романтики відмовилися від ідеї антропоцентризму. Особистість вже не домінувала над світом, але разом з тим ставала могутньою, найбільш досконалою частиною природи» – пише дослідниця [1].

Схожа ситуація була і в Польщі, функцію французької революції виконало листопадове повстання, після його поразки поети і письменники також намагалися знайти відповіді на свої питання в релігії. Люди зрозуміли, що наслідки історичних подій не залежать від них, вони відчували участь божественної сили. Це призвело до того, що романтики почали звинувачувати Бога у всьому, чого не могли пояснити, сперечаючись з ним, та вимагаючи

змилювання над людським світом. Однак Бог не давав відповідей ані у філософії, ані у літературі.

Такі історичні події в Польщі призвели до великої еміграції більшості представників мистецтва, зокрема літератури. Отже, романтична польська література створювалася в еміграції. В основному вона закінчила свій шлях розвитку в 30-х рр., після розгрому повстання. Міцкевич, Словацький, Красінський створили в ці роки свої найбільш великі твори. Стрижнева ідея цієї літератури – смиренні, християнські, містичні переживання минулого Польщі і таке ж містичне вирішення питання про її майбутнє. Відірваний від конкретного політичного та громадського життя Польщі, не враховуючи і не розуміючи ні уроків минулого, ні завдань майбутнього, романтизм еміграції, правда, піднімався до великої поетичної висоти і розмаху, але, зрештою, виявився безсилим вирішити основні питання своєї епохи. Він не міг порвати з феодализмом і змушений був шукати виходу з глухого кута у феодальній ідеології – в релігії, в Провидінні Божому. Так, романтизм польської літератури все більше втрачав своє революційне значення і створив специфічний, що витає в хмарах романтичний містицизм, який у деякій мірі наклав свій відбиток на весь пізніший розвиток польської літератури, аж до останнього часу.

Рання творчість Зигмунта Красінського зазнала сильних впливів англійського та французького романтизму (байронізм, вальтерскотівська повість, французька історична повість та роман). А. Міцкевич, чекаючи від З. Красінського передусім «думки», наполіг на відході його від «шумної романтики». Історіософські та естетичні погляди Красінського сформувалися під впливом праць німецьких філософів-ідеалістів та французьких істориків. Історія постає головною його темою. Його історіософські концепції посіли місце між катастрофізмом та оптимізмом, прогресією та традиціоналізмом, при цьому чільну роль відіграла ідея романтичного провиденціалізму (вплив Бога на хід історії), котра окреслює межі самостійної діяльності людства.

Поет шукав підтримки для літератури в етиці, релігії, він очікував нового мистецтва, яке характеризувалося б піднесеністю, вірою в Бога, правдою про світ і людське існування, він був прихильником трагізму в мистецтві, що дозволяє відчувати катарсис.

На прикладі біографічних даних, особистого життя Зигмунта Красінського, листування з близькими та друзями, а також деяких його творів, показується літературознавчий та філософський аспект феномену провиденціалізму у письменника, який мав свій вплив на постать автора. Йому був властивий персональний провиденціалізм, пов'язаний з його долею.

Красінський походив з аристократичного роду, батько його був генералом у двох арміях, що служив з таким же успіхом під Наполеоном, як і згодом,

під московським царем. Зигмунт, ентузіаст Наполеона, не поділяв батькової лояльності до царя, але активної участі в протимосковському («Листопадовому») повстанні не брав. Типовий у польських умовах комплекс «валєнродизму» обтяжив його вже з ранніх років життя, проте нездібність до чину, що відповідав би його власним переконанням, назначила його, у власних таки очах, тавром гамлетизму. Красінський вже з дитинства був приречений на страждання, пов'язані зі сподіваннями його батька, які не відповідали бажанням сина. З п'ятнадцятого року життя почав писати оповідання й повісті під впливом Вальтера Скотта, потім перейшов на поезію й драму, виявляючи передчасну дозрілість поглядів. Але пізніше, зокрема у 40х роках, позиціонував себе як поета мислителя, творця нової літератури у міру нових часів, отже він вважав, що перейшов вже романтичні принципи. Слабке здоров'я і хронічна недуга очей вимагали тривалого лікування, часто за кордоном, особливо в Італії. Загроза втрати зору, а то й життя, висіла над ним протягом усього недовгого життя (47 років). Ще юнаком, на 21 році життя, написав великий драматичний твір «Не-Божественну комедію», що приніс йому славу національного поета. В черговому творі, «Іридїоні», вістря його поезії звертається проти національного ворога Польщі — Москви. В алегоричній картині, на тлі античного світу, змальовує буття власного народу; грецько-римський удар символізує в «Іридїоні» польсько-московський антагонізм, боротьбу проти завойовника й віру поета в остаточний тріумф своєї нації. Все життя охоплений непереборними для нього суперечностями між патріотизмом і світоглядом магната, що захищає свій маєток, поет намагається «філософськи» їх побороти. Християнська католицька мораль, містицизм, проповідь пасивності, визнання старої шляхетської Польщі, благородної світової жертви, яка страждає за все людство, – Все це у Красінського є вираженням не тільки загальних рис всього польського шляхетського романтизму, він, також свідомо захищає інтереси польських магнатів. Творчість Красінського визначається глибиною думки з нахилом до містицизму, біблійними елементами месіанізму соціальною свідомістю, універсальними ідеями й міцним національним скеруванням. Він часто цікавився роллю поезії в суспільному житті, визнав за нею високе духовне посланництво (хоч і думав, що поезія послаблює волю до чину), а поета вважає пророком і провідником свого народу. В цьому характері шукає виходу для своєї батьківщини з її трагічного положення і спасіння Польщі вбачає у боротьбі за здійснення християнських ідеалів у світі. В цій стадії своєї творчості Красінський, подолав свій песимізм і досягнув вершин свого візіонерського хисту.

Феномен провіденціалізму в родинному житті письменника, полягає також у нещасливому коханні письменника. Батько, під загрозою позбавлення

спадщини, змусив Красінського одружитися з Елізою, яка походила з багатого графського роду. Таким чином він не міг одружитися з коханою жінкою, Дельфіною Потоцькою, з якою їх пов'язував любовний роман. За декілька років до цих подій, Красінський написав «Не-Божественну комедію», у якій описує надзвичайно подібний любовний трикутник Чоловік граф Генрик-Дружина-Діва. Влучно зазначив Євген Нахлік: «Красінський сам був вражений, коли незадовго до силуваного одруження усвідомив, як фатально збувається його передбачення свого майбутнього сімейного становища, розриву між ідеальним коханням і подружніми обов'язками. Вимушено одружившись, екзальтований поет занедбав сім'ю і душевно, а при нагоді й фізично жив з Дельфіною, мовби уподібнившись до графа Генрика, власне, Чоловіка, який дався звабитись чарівній примарі, котра докоряла йому зрадою, і знехтував законну Дружину та дитину, посланих йому Ангелом-Сторожем. Немовби вторуючи Діві, Дельфіна втручалася до сімейного життя Красінських, часто агресивно й підступно намагалася утримати при собі коханця» [2]. Пізніше поет напише до свого товариша Любомирського, що змарнував частину свого життя, втратив найкращу, поки побачив пустоту і фальш там, де раніше бачив янгола, тобто у Дельфіні, а той янгол був поруч, під боком, і ним була його дружина Еліза.

Красінський був значною мірою людиною Фатуму. Він відчував переважно земну, людську природу Фатуму, тоді як трансцендентну сферу він наділяв зазвичай позитивними, прихильними до людини якостями. Також він вірив у Боже Провидіння, яке надає сенсу людському життю, та вплив провіденціальних ідей, його особистої долі відкривається у його творчості. Натомість, якщо говорити про польський романтизм загалом, то Міцкевич і Словацький були переважно людьми Провидіння. У цілому, світосприймання польських романтиків-волонтаристів мало свою частку фаталізму, віри у «напередвизначеність», у приречення.

За спостереженням Євгена Нахліка, Красінський у своєму світосприйманні та історіософських поглядах балансував між Фатумом (Приреченням), під яким уявляв собі минуці дії ворожих людських сил та несприятливі обставини, інакше кажучи Зло, з яким людина приречена вести боротьбу в земному житті, і – Божим Провидінням, тобто всеперемагаючим Добром, якому, як вважав польський романтик, належить останнє слово у всесвітніх перетвореннях, земних і небесних, прерогатива спасіння [2].

На тлі еволюції польського поета розглянемо дві найвідоміші драми, в яких так само співіснують приречення і Боже провидіння – «Іридйон» і «Не-Божественна комедія». Ці дві драми справедливо називають історичними, але все ж таки слід зазначити, що «Не-Божественна комедія» написана за

зразком класичного романтичного твору, у написанні цієї драми автор дотримується романтичних канонів. Вона за своєю структурою та сюжетом тяжіє до шекспірівських традицій: відкинуті принципи трьох єдностей (місяця, часу і дії), а також стилістична єдність. Поєднуються різні жанри, перемішуються вільні стилі, переплітаються реальні та містичні сцени та ін.

Разом з тим, як романтична драма «Не-Божественна комедія» не підлягає чітким правилам античної трагедії. Істота трагічності полягає не в конструкції твору, а в світі окремих постатей, міститься вона у поглядах двох головних героїв, що є досить суперечливим для класичної драми. Структура твору дає нам змогу розгледіти досконалість «Не-Божественної комедії». Побудова окремих епізодів сюжету показує неабияке тяжіння до абстрактності. Як і діалоги персонажів, вони надто лаконічні. «Комедії» взагалі характерний лаконізм не лише на рівні слова, але й на рівні сюжету. «Не-Божественна комедія», виражаючи концепцію одного цілого, представляє собою одночасність різних художніх точок зору, під новими нашаруваннями композиції у ній можна помітити застигли пласти сюжету. Вони служать основою, на яку зводиться єдина архітектурна споруда.

Натомість «Іридйон» має філософічний характер, та дуже щільно пов'язаний з релігійною тематикою. «Іридйон» – це твір, який вмістив у себе опис найістотніших рис деградуючого суспільства. І неважливо, чи це узагальнення відповідає в усіх подробицях історичній дійсності чи ні, насамперед важливою є загальна і влучна оцінка ситуації країни. Структурно цей твір складніший, має незвичку композиційну форму, адже складний сюжет вимагає для себе складної форми, про що свідчить побудова твору.

Однак, не зважаючи на загальну подібність, кожна з його драм, підіймає окреме питання серед складної проблематики християнського провіденціалізму.

Інтерпретація творчого та життєвого шляху Зигмунта Красінського у світлі сформульованої поетики автора, виокремлює перш за все релігійну проблематику, до якої відноситься образ людини і її земної історії. Більшість його творів має метафізичний характер, охоплює питання християнського провіденціалізму. Це вказує на те, що у них присутня інша проблематика крім історичної, яка відноситься до людського світу. Це Бог, його роль в історії і людських долях, це метафізична перспектива всього, що робить і про що думає людина. Бог виступає єдиним господарем доступного людям історичного світу. Таким чином, тісно переплітаються в єдиний вузол історія і метафізика, у плані божественних та людських прагнень, не лише з точки зору мислення, філософії, а також і літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Билютенко. Е. И. Бог в историософской драме польских романтиков / Е.И. Билютенко // Рэспубліканскія Купалаўскія чытанні: зб. навук. артыкулаў/Установа адукацыі «Гродзенскі дзярж. ун-т імя Я.Купалы»; рэдкал.: У.І. Каяла, І.- Гродна : ГрДУ, 2010 – С.301-307
2. Нахлік С., Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики. – Львів, НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, 2003. – 568 с.
3. Janion M. Między Przeznaczeniem a Opatrznością // Janion M. Prace wybrane. T. 2. – Kraków : Universitas, 2000 – 238-239 S.
4. Janion M. Trzy dramaty o rewolucji: Krasiński, Witkiewicz, Gombrowicz // Janion M. Prace wybrane. T. 2. – Kraków : Universitas, 2000 – S. 364-382.
5. Krasiński Z., Wiersze, poematy, dramaty. Wybrał i posłowieм opatrzył Marian Bizan. – Warszawa : Państw. Instytut Wydawniczy, 1980 – 568 S.
6. Kubale A. Dramat bólu istnienia w listach Zygmunta Krasińskiego. – Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1997.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2013

Винийчук О. Н., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

Феномен провиденциалізму в польському романтизмі (Зигмунт Красинський): філософсько-літературні аспекти

Стаття присвячена дослідженню провиденциалізму на прикладі польського романтизму, в частині життєвого і творчого шляху видатного польського поета Зигмунта Красинського, в контексті літературознавчих і філософських аспектів.

Ключевые слова: провиденциалізм, провиденіє, обреченіє, польський романтизм, Зигмунт Красинський.

Viniichuk O., asp.,
Institute of Philology Taras Shevchenko University of Kyiv

The phenomenon of providentialism in Polish Romantic movement (Zygmunt Krasiński): the philosopho-literary aspects

This article is dedicated to research of providentialism by the example of Polish Romantic movement, especially by life and oeuvre of famous Polish poet Zygmunt Krasiński, within the context of literary and philosophical aspects.

Key words: providentialism, foresight, predestination, Polish Romantic movement, Zygmunt Krasiński.